

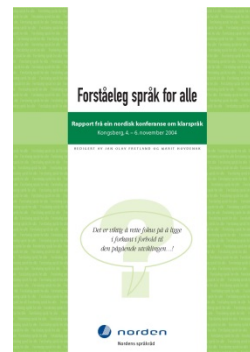
Klart språk i Norden

Titel: Norden i klartekst

Forfatter: Guðrún Kvaran, leiar i Nordens språkråd

Kilde: Klart språk i Norden, 2005, s. 11-16

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive>

© Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Norden i klartekst

Guðrún Kvaran, leiar i Nordens språkråd

Jeg er blevet bedt om at tale her på klarsprogskonferencen på Nordens sprogråds vegne. Island har i dette år formandskabet i Nordisk ministerråd og jeg påtog mig at være formand i et af de nævn som arbejder inden for ministerrådet. Titelen på emnet jeg fik til at tale om er „Norden i klartekst” men før jeg kommer til det vil jeg sige nogle få ord om Nordens sprogråd som har fået meget vigtige opgaver gældende sprog i almindelighed, sprogrøgt og sprogsamarbejde.

Ved sidste årsskifte skete der ændringer inden for Nordisk ministerråd og blandt andet oprettet et nyt organ som fik navnet *Nordens sprogråd*. På samme tidspunkt blev Nordisk sprogråd, de nordiske sprognævns samarbejdsorgan, og den såkaldte Sprogpolitiske referencegruppe nedlagt og Nordens sprogråd fik blandt andet som opgave at overtage nogle af disse organers aktiviteter. Nordens sprogråds vedtægter indledes af en definition af rådets målsætning hvoraf det fremgår at det skal lede det nordiske sprogsamarbejde, fremme internordisk sprogforståelse og sprogbeherskelse, styrke sprogfællesskabet og gensidig viden om sprogene i Norden, styrke en demokratisk sprogpolitik i Norden og samtidig styrke de nordiske sprogs stilling i og udenfor Norden.

På denne konference er det klart sprog og klar tekst som er i brændpunktet. Men hvad mener vi med ordene klarsprog og klartekst og er det noget Nordens sprogråd skal beskæftige sig med? Da jeg havde i sinde at holde mit foredrag på dansk ville jeg være sikker på at det var korrekt at bruge disse ord i en dansk tekst. Jeg slog dem begge to op i Gyldendals nye dansk-danske ordbog men de fandtes ikke som opslagsord. Så brugte jeg Google-søgemaskinen og søgte efter *klarsprog* på webben og fik kun 18 eksempler. Betydningen af *klarsprog* i dem alle var ‘at sige noget rent ud, f.eks. „Ja, men det skal du sige igen i klarsprog” eller lignende. Nu har jeg fået at vide at *klarsprog* ikke bruges i dansk som et begreb for klart og forståeligt sprog, og at der ikke findes ét ord som dækker den betydning vi snakker om på konferencen. „Ping- og pampersprog” har nogle brugt i negativ betydning om det omvendte, og en som skriver bureaukrat-sprog kaldes „skrankepave”. Jeg har alligevel besluttet at bruge ordet *klarsprog* for det forstår vi alle på den samme måde.

Indtil nu har man for det meste rettet synet mod tekster fra myndighederne, lovsproget og sproget i dokumenter fra offentlige institutioner, når man taler eller skriver om klarsprog. Andre områder som man burde tage sig af er også ganske vigtige, f.eks. dokumenter og vejledninger som stammer fra firmaer og industrien. Det kan være livsfarligt at følge en vejledning som er skrevet i uklart og tvetydigt sprog. Og klarsprog er også ganske vigtigt i tale

fordi af dem som udtrykker sig uklart og tvetydigt når han siger noget kan man også forvente en uklar tekst hvis han sætter sig ned og skriver.

Som Nordens sprogråds repræsentant vil jeg først koncentrere mig om *klarsprog* set i et bredere sammenhæng, det vil sige som en del af nordisk sprogsamarbejde hvor der blandt andet skal tages hensyn til sprogforståelse og god sproglig kompetence. Jeg vil komme ind på hvorfor jeg tror at mange bruger uklar og forskruet stil og til slut vil jeg lægge vægt på hvor vigtigt det er at beskæftige sig med børn og unge og deres sproglige opdragelse således at de senere i deres liv kan udtrykke sig klart, præcist og tydeligt på deres modersmål i skrift og i tale. Men nu først til sprogsamarbejdet.

Jeg har allerede nævnt ordene *nordisk sprogsamarbejde* nogle gange og nu er på tide at komme lidt ind på det emne. I dette års formandskabsprogram står der om sprogsamarbejdet:

"Island vil søge måder, hvorpå man kan styrke nordiske borgeres indbyrdes forståelse af hinandens sprog og især tænke på problemerne i de små sprogområder. Nordisk sprogsamarbejde er bl.a. baseret på sprogforståelse mellem landene. Det er vigtigt, at nordiske sprog såvel inden for Norden som uden styrkes således at de kan anvendes under forskellige omstændigheder i moderne sprogomgivelser. Viden om disse sprog skal øges. Det er vigtigt at det nye nordiske sprogråd rydder vejen for at styrke denne politik i de sprogomgivelser, der er fremherskende i de unges miljø i dag."

Det man stræber efter er ikke noget nyt. Man har i lang tid talt om hvor vigtig internordisk sprogforståelse er — og den er vigtig. Men ordet *sprogbeherskelse* høres sjældent. Én ting er at forstå og noget helt andet at beherske et sprog. Hvis der skal tales om nordisk sprogfællesskab må de skandinavisktalende, d.v.s. de som har dansk, norsk eller svensk som modersmål, ikke bare lære sig indbyrdes tolerance men ikke mindre at vise tolerance over for ikke-skandinavisktalende som både skal lære sig at tale og beherske et skandinavisk sprog. Hvis man holder op med at have disse forpligtelser i sinde så taber vi vigtige domæner. Nordisk samarbejde har været og er endnu meget vigtig inden for videnskab og forskning men så vidt jeg har forstået af mange af mine landsmænd og kollegaer på universitetet øges tendensen at bruge engelsk som kommunikationssprog i nordisk sammenhæng.

Men hvad har dette med klarsprog at gøre? Efter min mening henviser klart sprog ikke kun til skriftsproget men også til talesproget i Norden. Jo klarere vi artikulerer vores sprog og udtrykker os og uden omsvøb desto bedre muligheder er der for at Nordens beboere forstår hinanden. Gensidig sprogforståelse forstærker selvtilliden og ønsket om at udtrykke sig på et andet nordisk sprog. Og omvendt, hvis man taler utydeligt og bruger dårligt opbyggede

sætninger er der stor fare for at den som man taler med går over til engelsk og så forsvinder motivationen for at lære et andet nordisk sprog og dermed langsomt men sikkert nordisk sprogforståelse. En af Nordens sprogråds opgaver skulle derfor være at opfordre til godt og tydeligt sprog i alle de nordiske lande, d.v.s. støtte klarsprogskampagnen i alle dens varianter. Det kan rådet bedst gøre ved at stå bag dem som arbejder med sprogrøgt og sproglig opdragelse både i skrift og i tale.

De nordiske lande har længe haft en fælles sprogpolitik. Det nugældende dokument stammer fra året 1998 og bærer navnet: „Nordisk sprogpolitik. Politik for nordisk sprogsamarbejde i det 21. århundrede.“ Det er ikke gammelt men alligevel har Nordens sprogråd fået den opgave at udarbejde et grundlag for en ny nordisk sprogpolitik som fokuserer på Nordens sprogråds virksomhedsplan og tager hensyn til sprogrådets regler, beskrivningen af Nordplus-programmet og samarbejdet med udenlandslektorerne. På Nordens sprogråds sidste møde nu i august blev der valgt en arbejdsgruppe som skal gennemgå nylige rapporter om sprogpolitisk samarbejde. Gruppen skal også tage hensyn til Det nordiske råds rekommendation om domænetab, hvor der lægges vægt på at støtte de nordiske sprog, og der skal tages hensyn til ministerrådets forslag om en ny strategi for uddannelse og forskning som kommer til udtryk i dokumentet „Norden som region for utvekling av menneskelige ressourcer“. Dette forslag skal gælde for årene 2005–2007. På gruppens første møde i sidste uge blev det besluttet at *klarsprog* skulle være et af de emner som skal behandles i den nye sprogpolitik. Jeg synes det er ganske vigtigt at alle som på en eller anden måde tager beslutninger som gælder sprog, det være sig i folketingene, i ministerierne, i skolen, eller hvor som helst, er sig bevidst om sammenhængen i behandlingen af sprog. Sproget genspejler jo kulturen og er en stor del af virkeligheden i det mentale liv.

For nogle år siden gik jeg ud på gaden i Reykjavík og spurgte nogle af dem som jeg mødte: Hvorledes forstår du ordet: „institutionelt sprog”? De fleste svarede: „Det er det samme som sproget i offentlige institutioner.” Man taler om sproget i offentlige institutioner og de skrankepaver som arbejder der og kritiserer det hårdt. Men hvad mener vi så med sprog i offentlige institutioner, hvilke er deres særpræg og hvem skriver dette sprog? Jeg spurgte også om dette men så fik jeg ikke klare svar. De fleste nævnte dog forkludret og tung stil, overdreven brug af substantiver, lange uklart opbyggede sætninger og uklar ordstilling.

Men hvem bruger denne stil? Foredragsholderne i dag og næste dage vil sikkert komme ind på det og måske pege på eksempler fra forskellige områder inden for offentlig forvaltning men dette sprog findes ikke kun i offentlige institutioner. Det eksisterer ikke mindre i offentlige og private firmaer og inden for universiteterne. Almenheden har ret til at kunne læse uden besvær alt det som kommer i postkassen fra hvem som helst eller forstå det

den ønsker at sætte sig ind i af samtidens sager. I nogen tid har jeg læst det meste af det som findes på de islandske ministeriers hjemmesider og jeg kan gerne indrømme at man næsten altid har gjort sig den umage at skrive klart og forståeligt. Hvis den offentlige forvaltning er forbillede for andre følger de efter. Man kan gøre mange ting bedre og det er vigtigt altid at holde et vågent øje og pege på det som må forbedres, og almenheden kunne også gerne blande sig.

Der er sikkert mange grunde til at folk skriver uklar stil. Jeg vil kun nævne fire som jeg tror at er almindelige. Den første grund er at mange er bange for klart og tydeligt sprog. Jeg vil nævne et eksempel. For nogle år siden kontaktede en journalist mit institut og bad om råd. I den følgende uge havde en organisation planlagt kampagnen „fredens uge” og han ville interviewe folket på gaden og stille dem dette spørgsmål: „Hvad er grundlaget for din mening om fredens uge?” Nu ville han få at vide hvad jeg syntes om ordvalget. Jeg svarede at jeg syntes det var langt fra at være godt og spurgte hvorfor han ville bruge ordet „grundlag” (på islandsk ‘grundvöllur’), men ikke kun: „Hvad mener du om fredens uge?” eller „Hvad synes du om fredens uge?” Først lød han forbavset men så sagde han: „Hvis jeg spørger så lige ud er jeg så ikke for personlig? Synes man så ikke at spørgsmålet er for naivt.” Og der har vi det. Grunden til en forskruet formulering af spørgsmålet var at journalisten var bange for klart sprog og frygtede at man så ikke ville have tillid til ham som ekspert. Men han er ikke ene om denne opfattelse, og denne type af sprog findes ikke kun inden for offentlig forvaltning men overalt i samfundet. Grunden er at mange er af den opfattelse at man respekterer mere breve og artikler som er skrevet i ophøjet og uklar stil.

En anden grund for uklart sprog er forældet stil. Der tænker jeg f.eks. på lovsproget og breve fra skattevæsenet og andre offentlige institutioner som er skrevet på et standardiseret og undertiden lidt forældet sprog. Sætninger og ofte hele paragraffer bygger på gammel tradition inden for institutionerne og ingen tænker på at skrive om. Man har altid skrevet på den måde og hvorfor så at ændre det? Det er svært at ændre en gammel vane men det er ikke umuligt.

Som en tredje grund kunne jeg nævne udenlandsk indflydelse. Der er der ikke tale om låneord og fremmedord som var så stor del af kancellistilen men tekstens stilpræg. Mange af de specialister som arbejder med at skrive al slags rapporter har fået deres uddannelse i udlandet eller i hvert fald en del af den. Inden for deres specialområde tænker de på sproget i det land hvor de studerede, og de skriver om det på det samme sprog. Ordene i rapporterne er ganske vist fra modersmålet men syntaksen og formen er udenlandsk. Jeg sagde at ordene var fra modersmålet men ofte drejer det sig om overfladisk oversættelse af udenlandske begreber som en almindelig læser har svært ved at forstå. Ofte har specialisten oversat en udenlandsk artikel eller rapport i hastighed for at kunne præsentere eller publicere specielle oplysninger så

hurtigt som muligt og så er vi kommet til den fjerde grund til uklart sprog som er mangel af tid. Denne grund er måske den mest almindelige. Alle har travlt og alt må gøres med det samme. Det hænder at en rapport eller en artikel allerede er blevet sendt til trykkeriet før det falder nogen ind at det måske ville have været bedre hvis nogen havde læst teksten og givet gode råd.

Disse fire grunde er ofte årsagen til uklar og forskruet stil, men ingen kritik er forsvarlig hvis den som kritiserer kun river ned og peger på det som er gået galt men ikke prøver at pege på de muligheder som findes for at ændre situationen. Alle har ikke den evne at skrive breve, rapporter eller redegørelser i god og klar stil selvom de er nødt til at skrive, men det er vigtigt at den som skriver ved nøjagtigt hvad det er han vil skrive om og har studeret opgaven godt. Det gælder også hvis nogen påtager sig at oversætte udenlandsk tekst til modersmålet. Når han er færdig er det vigtigt at han spørger sig selv oprigtigt: Har jeg forstået min opgave? Er det lykkedes mig at skrive klart om det jeg havde i sinde? og vil læseren eller tilhøreren forstå det jeg har skrevet og vil jeg tiltrække modtagerens opmærksomhed?

Disse spørgsmål synes at være enkle, men mange har svært ved at svare dem med „ja” hvis de giver sig tid til at tænke i alvor over det som står på papiret. Hvis svaret er „nej” så retfærdiggør mangel af tid ikke at teksten bliver sendt videre. Mange glemmer nemlig at vælge deres tanker de rigtige ord. Nogle tror at hvis de vælger lange, sammensatte ord eller tekniske termer som de pusler sammen i lange sætninger så får de som udbytte læserens eller tilhørerens respekt. Af en undersøgelse som blev foretaget på Institut for leksikografi i Reykjavik fremgik det at islandske ord stadig er ved at blive længere. I det 16. århundrede var de i gennemsnit 8,5 bogstaver, i det 17. århundrede 9,5 og i slutningen af det 20. århundrede var de 12,5 bogstaver. Grunden dertil er de altfor lange og unødvendige sammensatte ord.

Men hvorledes kan man handle situationen? Man vælger ikke sit modersmål, man vokser ind i det. Det kan være svært som voksen at skrive eller tale klart, præcist og utvetydigt sprog hvis man ikke er vant til det og har fået god undervisning som barn. Derfor må man have åbent øje for at det er børnene og deres miljø i dag som bl. a. er vigtigt at beskæftige sig med. De vokser op i globaliseringens tid. Det er derfor yderst vigtigt at børn får godt kendskab til modersmålet, såvel i skrift som i tale, på en positiv måde så at de kan lære at forstå hvilken vægt det har for dem som individer og for samfundet i det hele, og formålet skulle være at de indser at brugen af modersmålet på en klar og tydelig måde er en selvfølgelig, ønskværdig og morsom måde at udtrykke sig på. Dette kan man opnå ved at forøge deres kendskab til sproget, dets historie og dets andel i landets kultur og deres egen selvbevidsthed. Det er vigtigt at samarbejde med de medier som producerer materiale for børn og ungdom og med firmaer som betaler for dette materiale, for deres ansvar og del i opdragelsen er større end de

ansvarlige måske er klare over. Hvis børnene bliver sig bevidst om deres modersmåls vigtighed har man mindre grund til at frygte at sproget ikke vil leve indenfor uddannelse og kultur i fremtiden. Det vil blive lettere at forklare for dem hvor vigtigt det er at udtrykke sig klart, både i skrift og i tale. De vokser op og vil have bedre følelse for det de skriver ned eller taler om. Jeg har på fornemmelsen at det aldrig har været så vigtigt som nu at beskæftige sig med børn og ungdom. Blog- og sms-generationen skriver en speciel stil som karakteriseres af forkortelser, ufuldstændige sætninger og uklart opbygget tekst. Hvis man ikke gør noget kan man ikke forvente at dens stil ændrer sig og bliver klar og utvetydig senere i livet. Nordens sprogråd vil derfor i den nye sprogpolitik lægge blandt andet vægt på børn og ungdom og deres sproglige færdigheder. Det er dem som vi vil at kan skrive fremtidens klarsprog.